

SON HURAFE DEİZM
(Adnan Bülent Baloğlu, İstanbul: DİB Yayınları, 2021, 319 Sayfa)

Selçuk GEZGİN

Arş. Gör., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kalam ve İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı, Siirt/
Türkiye

Res. Asst., Siirt University Faculty of Theology, Department of History of Kalam and İslamic Sects,
Siirt/Turkey
selcukgezgin04@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8477-4430

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Deđerlendirmesi | Book Review

Geliş Tarihi | Received: 14 Nisan/April, 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 17 Nisan/April, 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran /June 2021

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Son Hurafe

Deizm

Peygamberliğe iman, semavî dinlerin ortak ve en önemli iman esaslarından biridir. Bunun yanında İslam Kelâmının da üzerine inşa edildiği usûl-i selase şeklinde ifade edilen üç asıldan biri kabul edilir. Ancak insanlık tarihinin hemen hemen her devrinde bu kuruma itirazların yapıldığı söylemek yanlış olmasa gerek. Zira peygamberlerin hayatlarına bakıldığında gönderildikleri toplumlar tarafından kabul edilmediklerini, pek çok işkenceye maruz kaldıklarını, bazen toplulukları tarafından öldürüldüklerini ilahi kitaplar kaydederler. İslam düşünce tarihine bakıldığında peygamberlik kurumuna pek çok itirazın Berahime ve Sümeniyye gibi gruplar; Ebu Bekir er-Razî ve İbnu'r-Ravendî gibi şahıslar özelinde yapıldığını görmekteyiz. Bu itirazlar karşısında Müslüman bilginler cevaplar üretmekle meşgul olmuşlar ve nübüvvet kurumunu temellendirip bir nübüvvet müdafaası yapmışlardır. Günümüze geldiğimizde ise aklın tek başına yeterli ve yetkin olduğu mottosuyla bağırarak, heretik olarak kabul edebileceğimiz “deizm” hareketi nübüvvet kurumuna itirazın temsilciliğini yapmaya devam etmektedir.

Tarihte nübüvvet müessesesi nasıl müdafa edilmişse aynı şekilde vahiy, din karşıtı bir hareket olan ve bir tehlike olarak kapımızı çalan deizme karşı bugün de geçmişte olduğu gibi bir peygamberlik müdafaasının yapılması gerekir. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır: Deizm, tarihteki peygamberlik kurumuna itiraz eden hareketlerden farklı bir akımdır. O, sadece nübüvvet kurumuna karşı yapılan bir itiraz değil aynı zamanda dine, kutsala ve değerlere de karşı çıkan bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayı sağlıklı bir peygamberlik ve din savunması yapmak için deizmin bugün için ne anlam ifade ettiğini çok iyi bilmemiz gerekmektedir. Tanıtımını yapacağımız Adnan Bülent Baloğu'nun kaleminden çıkan “Son Hurafe Deizm” adlı kitap bu noktada kilit bir öneme sahiptir. Yazar, deizmin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, nasıl geliştiğini, nasıl ve hangi araçlarla yayıldığını, deist şahsiyetlerin fikirleri ve deistlerin birbirlerinden hangi konularda ayrıldıklarını çok veciz bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Her şeyden önce yazar, İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan nübüvvet münkirleri ile günümüz deizminin özdeşleştirilmesinin doğru olmadığı ka-

naatindedir. Çünkü yazara göre söz konusu münkirlerle deizmin tek ortak yönü nübüvvetin inkarıdır. Deizmin onlardan farkı ise doğuş sebepleri ve fikirleri itibariyle batıdan çıkması, kilise ve onun şahsında temsil edilen Hristiyanlık anlayışına ve uygulamalarına güçlü bir tepki hareketi olmasıdır. Zira deizm, Hristiyan hayatının ve kültürünün damarlarının tıkanmışını haber veren bir akımdır. Kitabın giriş kısmında bu hususa değinen yazarın farklı başlıklar halinde ele aldığı başka konular da bulunmaktadır. Bu başlıklardan biri de “Neoliberalizm: Deizmin Kuluçlanma İklimi” ismini taşımaktadır. Yazar, Neoliberalizm’in kendini “insan eylemini tanzim edici yegane meşru ilke” kabul ettiğini ifade eder. Bu yönüyle o, insanın din adı altında neye inanacağını neyi nasıl yapacağını düzenleyen ve nihayetle insanı insan yapan şeyleri elinden çekip alan bir sistemdir. Hür irade ve özgürlüğü bireyciliğe, yardımlaşma ve dayanışmayı kıskançlık ve haksız rekabete, insani değer ve kabiliyetleri de paraya eşitleyen neoliberalizm, bugün yeryüzündeki pek çok kötülüğün altında sıyrılmaktadır. Bu sistemin hüküm sürdüğü yerde yeni bir insan ve yeni bir toplum modeli peydahlanmaktadır. Yazara göre deizmin hareket noktası da buradan kaynaklanıyor ve deizmi besleyenlerde bu sistemi kuranlardır.

Giriş bölümünde dikkatlere sunulan bir konu da deizmin bir reklam olarak sürekli gündemde tutulduğudur. Bunun bilinçli bir şekilde yapıldığını ifade eden yazar, bu durumu “reklamın kötüsü olmaz” şeklinde ifade etmektedir. Bunun yanında bir de yazar, “Deizme Özendirenler” başlığında öncelikle Cesim Gürbüz’ü ele alır ve onun “İslam’dan Deizm’e” ismini taşıyan eserinden bazı pasajlar vererek düşüncelerini ve İslam aleyhinde kullandığı dili eleştirir. Daha sonra Yaşar Nuri Öztürk’e geçer. Onun “Deizm: Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç” adlı kitabından bazı bölümleri değerlendirerek ve alıntılar yaparak Yaşar Nuri’nin aslında bir deist olmadığını belirtmeye çalışır. Ancak onun kitapta deizmi öven cümlelerinin deizmin bugün çokça konuşulmasında yadırganamayacak kadar etkisinin olduğunu söyler. Bizce de deizmin gündemde tutulması, sun’i gündem yaratmaktan başka bir şey değildir.

Kitabın birinci kısmında deizm tanımları üzerinde durulmaktadır. Burada tek tip bir deizm olmadığı, bu kavramın pek çok çeşitliliği içinde barındırdığı dolayısıyla genel geçer bir tanımının yapılmasının neredeyse

imkânsız olduğu ifade edilir. Örneğin deizmin öncüleri arasında gösterilen John Toland'ın, kendisini Hristiyan olarak tanıtmaması ve Hz. İsa'nın Kutsal Ruh tarafından kutsandığını belirtmesi deizm ve deist kavramlarının tarihsel süreç içinde nasıl bir anlam kaymasına uğradığını net bir şekilde bize göstermektedir. Örnekte görüleceği üzere vahiy, peygamber, ahiret kavramlarına karşı bir tepki hareketi olarak bilinen deizmin bir öncüsü tarafından dile getirilen ifadeler hem deizmin farklı türlerinin olduğunu kanıtlar hem de bir deizm tanımının yapılmasını zorlaştırır. Ayrıca deizm tanımının yapılmasının zor olmasının bir sebebi olarak da kilisenin aleyhine veya temel öğretisi aksine söz söyleyen kim varsa bir dışlama ifadesi olarak deist şeklinde damgalanmış olmasıdır.

Kitabın en uzun bölümünü oluşturan ikinci kısmı “Deizmin Yol Haritası” başlığını taşımaktadır. Yazar, bu bölümde deizm öncesinde Avrupa'nın genel durumu hakkında bilgiler vermekte ve burada üstüne basa basa deizmin kiliseye karşı gösterilen bir tepkinin ürünü olduğunu vurgular. Buradan hareketle de Batı düşüncesinin geçirdiği aşamaların doğru bir şekilde anlaşılması gerektiğini belirtir. Bu aşamalar sırasıyla Rönesans, Reform ve Aydınlanmadır. Bu aşamalara geçmeden evvel bu aşamaların ortaya çıkmasında etkili olan entelektüel tartışma mekanları yani kahvehaneler, salonlar ve barların üzerinde de durulması gerekir. Yazar, kahvehanelerin çekişme, çatışma ve savaşımlardan yorulan Avrupa'nın huzur, barış ve özgürlük özlemini yansıttığını, içinde özgür tartışmaların ve şiir, edebiyat, felsefe ve din sohbetlerinin yapıldığı mekanlar olduğunu söyler. Bu da aydınlanmaya kadar sürecek olan Batının dirilişine hız kazandıran bir etken olmuş ve deist fikirlerin yayılmasında önemli bir işlev görmüştür.

Özlemlerle huzur ortamını bekleyen Batı, bunalımlı yılları aşmak için Aydınlanmaya kadar giden süreci yaşamasının tek çaresi olduğunu biliyordu. Ancak bu süreç yaşanırken karşılarında bir engel bulunmaktaydı. Bu engel yüzyıllar boyunca bütün hegemonyayı elinde bulunduran kilisedir. Kilisenin öğretisi, yeni anlayışın ortaya koyduğu bilimsel çalışmalarla çelişince yeni bir sorun olan din-bilim çatışması ortaya çıktı. Kilisenin yeni gelişmeler karşısında direnemeyeceği aşikardı. Kilise her ne kadar yeni anlayışla mücadele etse de ona mağlup oldu. İnsanlar ise yeni gelişmelere kayıtsız kalamadığı gibi kilise öğretisini bir tarafa atamıyorlardı. Dolayısıyla onlar,

yeni gelişmeler ve kilise öğretisi arasında sıkışmış bir vaziyetteydiler. İşte deizm tam da bu noktada onların sığınacağı bir çözüm olmuştur.

Batı düşüncesinin geçirdiği evreleri bu şekilde ifade eden Baloğlu, “Deizmin Portresi” başlığını atmakta ve buradan itibaren deizmin din düşmanlığı, deizmin doğal din anlayışı ve deizmin öncüleri konularını işlemektedir. Devamında İngiliz, Fransız, Alman, Amerikan deizmleri; birbiriyle olan ilişkileri ve birbirinden ayırdıkları yönler üzerinde durmaktadır. Yazar, bölümün sonunda kendisinin de anlaşılmasının zor olduğunu ifade ettiği Agnostik deizmden bahseder. Son olarak ise modern deizme değinir, böylece bu bölümü hitama erdirir. Burada dikkatleri çeken bir ayırım söz konusudur. O da deizmin klasik ve modern olmak üzere iki şekilde incelenmesidir. Yazar, klasik deistleri, kilisenin ilk muhalifleri olarak ifade eder. Onlar, bozulduğuna inandıkları Hristiyanlığı asli, saf, özgün, bozulmamış haline yeniden döndürme iddiası içinde olmuşlardır. Bu yeni yaklaşımla din, vahyin değil, aklın bir ürünüdür ve bu yeni din “doğal din” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dinin Tanrısı evrene, doğaya ve insanların işine karışmayan bir Tanrıdır. Modern deizm ise endüstriyel kapitalizmin neoliberal ikliminde keskin bir din hasımlığının sembol akımlarından biridir. Onlara göre deizm bir din karşıtıdır. Mottoları “Din yoktur, Tanrı’ya inanç vardır.” şeklindedir.

Kitabın diğer bölümlerine nazaran çok kısa olarak ifade edebileceğimiz üçüncü kısmı “Deizm Eleştirileri” başlığını taşımaktadır. Baloğlu, burada başta klasik deizme yapılan eleştirileri sıralamakta daha sonra modern deizme yapılan eleştirileri aktarmaktadır. Bölümün sonuna doğru kendisinin de deizme yönelttiği eleştirileri ifade etmektedir. Modern deizme yönelik eleştirileri sıralarken özellikle Türkiye’de yapılan çalışmaları belirtmesi ülkemizde bu akıma bir karşı duruşun sergilendiğini kanıtlar mahiyettedir. Aynı zamanda Türkiye’de deizme karşı yapılan çalışmaları aktarması bu konuda araştırmalarını derinleştirmek isteyen okuyucuya ipuçları da sunmaktadır.

Sonuç olarak şunları ifade edebiliriz: Kitap birbirini tamamlayan giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Bütün bu bölümler her düzeyde insanın okuyup anlayabileceği tarzda kaleme alınmıştır. Gereksiz ayrıntılardan kaçınılarak sade bir anlatım tarzı benimsenmiş, okuyucuların kitabı daha iyi

anlayabilmeleri için kapalı, felsefi olan kısımlar ayrıca açıklanmıştır. Kitap okunduğu zaman yazarın konuları edebi bir tarzda özenle yazdığı görülecektir. Başlıklar özenle ve içerikle son derece uyumlu bir tarzda seçilmiştir. Bizce kitap deizmin tarihini araştırmak isteyen bir araştırmacı için başvurulacak temel kitaplardan birisidir. Burada şu hususu da belirtmekte fayda vardır. Yazar, deizmin Batıdaki serüveninin çok iyi ele almakta, deizmin kökeni ve bugünkü evrildiği durumu okuyucunun zihnine nakşeder gibi anlatmaktadır. Ancak yazarın kendi ifadesi ile “anjiyo yapılmayı bekleyen bir kalp-damar hastası olan İslam dünyası” açısından deizm hakkında detaylı bilgiler vermemesini, Müslümanlar açısından bizi bekleyen tehlikeler hakkında değerlendirmelerin yapılmamasını bir eksiklik olarak gördük. Ancak bu eksiklik kitabın güzelliğine herhangi bir gölge düşürmemektedir. Zira okuyucu kitabı okuduğunda çok rahat bir şekilde Batı ile İslam dünyası arasında kıyaslama yapabilecektir. Son olarak, bu eseri okumaya başlayan birinin elinden bırakmak istemeyeceği bir kitap olduğunu belirtmek isteriz.